

KATARZYNA HANKE-ZAJDA¹

POTENCJAŁ KAPITAŁU SPOŁECZNEGO LOKALNYCH GRUP DZIAŁANIA WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Abstrakt. Wdrażanie wielofunkcyjnego i zrównoważonego modelu rozwoju obszarów wiejskich oznacza proces zmiany społecznej. Jej podmiot stanowią mieszkańcy wsi. Cechująca ich sieć współpracy, wola kooperacji, poziom zaufania, uznawane za składowe kapitału społecznego, warunkują możliwość wprowadzenia założeń paradygmatu odnowy. Tworzone m.in. w ramach programu LEADER + lokalne grupy działania i ich potencjał mogą być zacinem, a na bardziej aktywnych społecznie obszarach „grupą wspierającą” dotychczasową współpracę mieszkańców obszarów wiejskich. Podejmowany w artykule problem dotyczy zatem potencjału kapitału społecznego LGD z województwa łódzkiego. Celem jest przedstawienie wyników badań empirycznych, które dotyczą poziomu jego komponentów: zaufania, wartości oraz sieci.

Słowa kluczowe: program LEADER, lokalne grupy działania, rozwój wielofunkcyjny, rozwój zrównoważony, kapitał społeczny

WPROWADZENIE

Na skutek ewolucji wspólnej polityki rolnej na obszarach wiejskich zjednoczonej Europy wdrażany jest nowy model rozwoju określany wielofunkcyjnym i zrównoważonym. Podmiotem zmiany jest społeczność lokalna, bez której aktywności jej efektywne wprowadzenie nie jest możliwe [Ardanowski 2005]. Poziom partycypacji mieszkańców wsi w przekształcaniu jej oblicza jest warunkowany składowymi kapitału społecznego: wartościami wyznaczającymi chęć i sieci współdziałania, m.in. w ramach sformalizowanych struktur, oraz zaufaniem społecznym. Procesem przekształceń objęta jest również polska wieś, cechująca się niskim poziomem zaufania społecznego [Fedyszak-Radziejowska 2006] i niewielką skłonnością mieszkańców do zrzeszania się w ramach organi-

¹ Autorka jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Łódzkiego (e-mail: k.hanke@wp.pl).

zacji pozarządowych [Gumkowska i Herbst 2006], a więc niskim poziomem kapitału społecznego. Choć wielu polskich badaczy sceptycznie odnosi się do tezy o istotności związku między zmienną kapitału społecznego a poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego [Trutkowski i Mandes 2005, Zagąła 2008, Fedyśak-Radziejowska 2006], to jak podkreśla J. Czapiński: „Kapitał społeczny okaże się niezbędny w fazie późniejszej wzrostu wspólnotowego” [Czapiński 2007, za: Halamska 2009].

Znaczącą rolę we wprowadzaniu nowego modelu rozwoju przypisuje się m.in. inicjatywom europejskim, takim jak program LEADER. Jego wdrażanie od 1991 roku na obszarach wiejskich UE 15 uważa się za cenne m.in. w zakresie podnoszenia poziomu partycypacji społeczności lokalnych w procesach zmiany wsi [Borek i in. 2006]. W opinii M. Halamskiej: „Największym sukcesem programu jest nowe podejście do myślenia o rozwoju lokalnym oraz fakt, że w krajach o ułomnym społeczeństwie obywatelskim przyczynił się wyraźnie do jego wzmocnienia” [Halamska 2009].

Realizowana w Polsce inicjatywa pod nazwą pilotażowy program LEADER+ (PPL+) zapoczątkowała tworzenie partnerstw trzech sektorów – publicznego, gospodarczego i społecznego (lokalnych grup działania – LGD). To właśnie te podmioty mogą odegrać ważną rolę we wdrażaniu nowej wizji rozwoju polskiej wsi. Podejmowany w artykule problem dotyczy potencjału kapitału społecznego LGD z województwa łódzkiego. Definicję kapitału społecznego przyjęto za R. Putnamem, którego zdaniem oznacza on powiązania między jednostkami (sieci społeczne, normy wzajemności) oraz wyrastające z nich zaufanie [Putnam 2008].

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań socjologicznych dotyczących trzech komponentów kapitału społecznego: po pierwsze, komponentu zaufania cechującego członków łódzkich LGD, w którego skład wchodzi: zaufanie do osób znanych², uogólnione zaufanie³ oraz zaufanie do instytucji⁴; po drugie, komponentu wartości, wyznaczonego przez zmienne składowe, takie jak: patriotyzm lokalny⁵, reprezentacja interesów partnerstwa, aktywność społeczna; po trzecie, komponentu sieci wyznaczonego przez zmienne, takie jak: partycypowanie w procesach decyzyjnych LGD, międzysektorowa współpraca członków LGD⁶, częstotliwość udziału w spotkaniach LGD. Dodatkowe pytanie badawcze, związane z komponentem wartości, dotyczy motywacji członków LGD do uczestnictwa w tej strukturze oraz aktywności społecznej przed jej powstaniem.

---

² Rodziny, sąsiadów, współpracowników.

³ Przekonanie, że większości ludzi można ufać oraz zaufanie do obcych osób spotykanych w różnych sytuacjach życiowych.

⁴ Władz lokalnych jako reprezentantów sektora publicznego, organizacji pozarządowych jako reprezentantów sektora społecznego, lokalnych przedsiębiorców jako reprezentantów sektora gospodarczego.

⁵ Mierzony stopniem zadowolenia z miejsca zamieszkania, uczestnictwem w ostatnich wyborach samorządowych, znajomością kultury lokalnej, gotowością ponoszenia wydatków finansowych na jej rzecz.

⁶ Przekonanie członków LGD o konieczności współpracy z reprezentantami wszystkich sektorów LGD.

Dobór terenu badania był podyktowany dwiema przesłankami: pierwsza – obszar województwa łódzkiego cechuje się niskim poziomem kapitału społecznego obszarów wiejskich [Starosta i Frykowski 2008], druga – jak zauważa M. Halamska: „...pod względem udziału gmin uczestniczących w programie – województwo łódzkie plasuje się poniżej średniej krajowej, bowiem uczestniczy w nim tylko 27% gmin przy średniej krajowej 35%” [Halamska 2009]. Cytowana autorka stwierdza, iż między poziomem kapitału społecznego gmin tworzących partnerstwa w tym województwie a faktem ich powstania, uczestnictwem gmin w PPL+, nie występuje żadna istotna statystycznie zależność. Ponadto: „Nie ma żadnego statystycznie istotnego związku między poziomem kapitału lokalnego⁷ w gminie a ich uczestnictwem w II schemacie Programu Pilotażowego LEADER+” [Halamska 2009]. Na podstawie badań M. Halamska stwierdza, iż: „...powstanie LGD nie było efektem mobilizacji wiejskich społeczności, ale przedsięwzięciem dość wąskich grup liderów, także samorządowych. (...) W województwie łódzkim (i tylko w tym województwie) wszystkie wnioski złożyły samorządy, choć w całej Polsce aż 1/3 wniosków złożyły organizacje pozarządowe” [Halamska 2009].

Obiektem analizy empirycznej⁸ uczyniono 20 lokalnych grup działania, to jest wszystkie funkcjonujące na obszarze województwa łódzkiego, zarówno te, które wdrażały II schemat PP LEADER+, jak i te które powstały bez związku z realizacją tego schematu⁹. Zgodnie z danymi Urzędu Marszałkowskiego, we wrześniu 2008 roku formalnie istniało 19 grup¹⁰. Jedna struktura została zarejestrowana w Krajowym Rejestrze Sądowym w terminie późniejszym, to jest 5 listopada 2008 roku¹¹. Próba badawcza miała więc charakter wyczerpujący. Analiza została dokonana na podstawie danych ilościowych zebranych za pomocą techniki wywiadu kwestionariuszowego¹² oraz materiału jakościowego otrzymanego za pomocą realizacji techniki wywiadu swobodnego z członkami LGD powstałych zarówno na skutek wdrażania schematu I PPL+¹³, jak i tych, które powstały bez związku z realizacją tego schematu¹⁴.

⁷ Kapitał lokalny oznacza, według M. Halamskiej, typ kapitału społecznego, który „...budowany jest w oparciu o zaangażowanie w sprawę lokalne, wyrażające się w wysokiej frekwencji w wyborach samorządowych oraz aktywność organizacyjną” [Halamska 2009].

⁸ Środki pochodziły ze środków finansowych Uniwersytetu Łódzkiego na badania własne nr 505/0618. Badania przeprowadzono przy pomocy praktykantów – studentów Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego, pod kierunkiem Elżbiety Psyk-Piotrowskiej i Katarzyny Hanke-Zajdy.

⁹ LGD w województwie łódzkim, które wdrażały schemat II PPL+: Stowarzyszenie Przymierze Jeziorsko, Stowarzyszenie Między Prosną a Wartą, Stowarzyszenie CENTRUM, Stowarzyszenie Kraina Rawki, Fundacja PRYM, Stowarzyszenie Gniazdo, Stowarzyszenie MROGA, Stowarzyszenie STER, Stowarzyszenie Dolina Pilicy. Wyłącznie te grupy, które powstały na skutek wdrożenia schematu I PPL+, realizowały schemat II PPL+. LGD, które nie wdrażały schematu II PPL+: Stowarzyszenie Kraina bez Barier, Stowarzyszenie Ziemia Wieluńska, Stowarzyszenie BUD-UJ RAZEM, Stowarzyszenie Między Wartą a Nerem, Stowarzyszenie Nad Drzewiczką, Stowarzyszenie Podkowa, Stowarzyszenie Dolina Rzeki Grabi, Stowarzyszenie Kraina Wielkiego Łuku Warty, Stowarzyszenie Szlakiem Sieradzkiej E-ski, Stowarzyszenie Tradycja, Kultura, Rozwój, Stowarzyszenie POLCENTRUM.

¹⁰ Lokalne grupy działania funkcjonujące na obszarze województwa łódzkiego, broszura informacyjna, wrzesień 2008, Łódź.

¹¹ Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Szlakiem Sieradzkiej E-ski”.

¹² Wywiady kwestionariuszowe przeprowadzono z 168 respondentami, członkami LGD, dobranymi celowo (badania w okresie wrzesień – październik 2008 rok).

Wywiad kwestionariuszowy przeprowadzono z tymi członkami LGD, których adresy zostały udostępnione przez prezesów grup (dane teleadresowe członków LGD nie są podawane do wiadomości publicznej) i które wyraziły zgodę na wzięcie udziału w badaniu. Badania terenowe, jak wspomniano, przeprowadzone były w okresie (wrzesień – październik 2008), kiedy LGD zakończyły już realizację schematu II, tym samym też projektów związanych z wdrażaniem Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich. Grupy przygotowywały się do aplikowania do PROW, rekonstruowały statuty, budowały lokalne strategie rozwoju, najczęściej bez wsparcia zewnętrznymi środkami finansowymi. Pracami zajmowała się wąska grupka osób najbardziej zaangażowanych. Lokalne grupy działania, które nie wdrażały schematu II PPL+, zaczęły dopiero organizować swoją działalność i tym trudniej było uzyskać od ich prezesów dane członków. Przypuszcza się, iż prezesi wyznaczili do kontaktu z badaczami osoby najlepiej poinformowane w zakresie wdrażania inicjatywy LEDAER, zatem respondentami zostały osoby najbardziej zaangażowane w prace grupy – liderzy liderów.

SPÓŁECZNO-DEMOGRAFICZNY PORTRET LIDERÓW LGD

Spośród 168 badanych członków LGD 79% należało do grup, które wdrażały schemat II PPL+, a 21% do grup, które tej części PPL+ nie realizowały. Aż 62,3% ogółu respondentów pełniła w LGD funkcję członka zarządu (30%), członka komisji rewizyjnej (12,3%) lub członka Rady (20%). Wśród badanych największy odsetek (55,1%) stanowiły osoby reprezentujące sektor publiczny (najczęściej samorząd), 28,1% – sektor społeczny, a 16,8% – sektor gospodarczy¹⁵.

Wśród zmiennych społeczno-demograficznych, cechujących członków LGD, zwrócono szczególną uwagę na pojawiające się w badaniach dotyczące kapitału społecznego wykształcenie oraz zmienną zakorzenienia lokalnego. Jak podkreśla M. Hałamska: „Silną zależność między poziomem wykształcenia a stowarzyszeniowo-obywatelskim kapitałem społecznym ukazują ostatnie badania CBOS (...), ale z kolei przeczą jej wyniki badań w województwie łódzkim” [Hałamska 2009]. Autorka powołuje się przy tym na badania Starosty i Frykowskiego, którzy stwierdzają, iż: „Należy podkreślić brak związku między wykształceniem i zmienną zakorzenienia społecznego a sumarycznym wskaźnikiem kapitału społecznego. Oznacza to, że kapitał społeczny tych mieszkańców wsi, którzy z racji swych kompetencji oraz obiektywnych związków z lokalną społecznością mogliby stanowić elitę inicjującą działania na rzecz środowiska lokalnego, nie odbiega od wartości przeciętnych” [Starosta i Frykowski 2008, za: Hałamska 2009]. Zwrócono również uwagę na zmienną: wiek respondentów. Zdaniem Putnama [2008], jest ona istotna, ponieważ spadek poziomu kapitału społecznego Amerykanów wynika m.in. z: „...powolne(go), stopniowe(go) i nieuchronne(go) zastępowania «dłu-

¹³ 38 wywiadów.

¹⁴ 13 wywiadów.

¹⁵ Z zestawień dotyczących wdrażania schematu II zawartych w publikacji LEADER [Knieć i Hałasiewicz 2008] wynika, iż najsłabiej reprezentowanym w LGD sektorem jest biznes, przy czym do sektora gospodarczego zalicza się również osoby prowadzące działalność rolniczą.

giego pokolenia obywatelskiego» przez mniej zaangażowane obywatelsko dzieci i wnuki”. Wiek i wykształcenie zostały wyróżnione przez M. Mularską jako korelat typów orientacji normatywnych mieszkańców gmin wiejskich i miejsko-wiejskich województwa łódzkiego (związany z komponentem norm, wartości kapitału społecznego). Autorka pisze: „Zgodnie ze zbiorczym wskaźnikiem zaangażowania w pracę społeczną, który uwzględni wszelką deklarowaną przez badanych aktywność i obejmuje wszystkie kategorie społeczne, największymi społecznikami są raczej ludzie młodzi lub w średnim wieku, lepiej wykształceni i reprezentujący kadry kierownicze i inteligencję” [Mularska 2008]. Również C. Trutkowski i S. Mandes podkreślili związek między wiekiem respondentów a ich aktywnością społeczną, wskazując jednocześnie na odwrotny kierunek zależności: „...im ktoś starszy, tym większa szansa, że zaangażuje się w pracę jakiegoś stowarzyszenia” [Trutkowski i Mandes 2005].

Wiek największej liczby badanych zawierał się w przedziale 41–51 lat (34,1%), a najmniejszej – w przedziale 63–73 lata (6,7%). Warto zauważyć, iż osób najmłodszych, w wieku 19–29 lat, było również niewiele (9,1%). Liderzy LGD zatem to osoby w większości z bagażem doświadczenia zawodowego i być może społecznego. Osoby bardzo dobrze wykształcone – 71,4% legitymuje się wykształceniem wyższym, dodatkowo 6,5% – wykształceniem nieukończonym wyższym (zaledwie 3 respondentów posiadało wykształcenie zasadnicze zawodowe), w 89,9% to osoby aktywne zawodowo i aż w 82% pracuje poza rolnictwem¹⁶. Wskaźnikiem zmiennej „zakorzenienie lokalne”, uczyniono odpowiedź na pytanie: Czy mieszka Pan/Pani na terenie gminy od urodzenia? Odpowiedzi twierdzącej udzieliło 70,2% respondentów. Czy wykształceni, aktywni zawodowo liderzy LGD, zamieszkujący gminy wchodzące w skład partnerstw, od urodzenia będą cechowali się wysokim zaufaniem wertykalnym i horyzontalnym i kierowali w swoim działaniu wartościami ułatwiającymi współdziałanie (w ramach LGD) reprezentantów trzech różnych i nierzadko skonfliktowanych sektorów?¹⁷

ZAUFANIE CECHUJĄCE CZŁONKÓW ŁÓDZKICH LGD JAKO NOŚNIK KAPITAŁU SPOŁECZNEGO GRUP

Członkowie LGD w 99% ufają rodzinie, lecz już tylko w 58% – sąsiadom. Dla porównania w badaniach CBOS z 2008 roku na pytanie: Czy ogólnie rzecz biorąc, ma Pan(i) zaufanie, czy też nie ma Pan(i) zaufania do najbliższej rodziny? – zdecydowanie tak i raczej tak odpowiedziało 99% Polaków,

¹⁶ Brak aktywności zawodowej pozostałych wiązał się z osiągnięciem wieku emerytalnego. Dwie osoby spośród 17 nieaktywnych posiadały status bezrobotnych. Wśród badanych nie było studentów.

¹⁷ C. Trutkowski i S. Mandes [2005, s. 255–256] piszą: „...dbanie o dobre stosunki na linii władza – stowarzyszenia często stanowi gros działań podejmowanych przez członków. Władze z kolei nierzadko cierpią na hipertrofię aktywności: konkurują ze stowarzyszeniami o mandat społeczny na tych samych polach, próbują zachować monopol na działania spektakularne i zostawiają stowarzyszeniom jedynie zadania najbardziej niewdzięczne i mało medialne (...) tym samym przyczyniają się w wielkim stopniu do wytwarzania nieufności oraz zniechęcają obywateli do zaangażowania”.

natomiast 76% Polaków zadeklarowało, iż ufa sąsiadom. Poziom zaufania do sąsiadów członków LGD jest zatem dużo niższy. W tym samym roku zaufanie do osób, z którymi na co dzień pracuje, zadeklarowało 85% Polaków [Wciórka 2008]. Dla porównania, 82% respondentów zadeklarowało zaufanie do współpracowników z LGD reprezentujących sektor publiczny, 75% – do reprezentujących sektor społeczny, natomiast 65% – do reprezentujących sektor gospodarczy.

Zaufanie wertykalne respondentów z LGD (do różnego rodzaju instytucji poziomu lokalnego) przedstawia się następująco: 74% ufa władzom lokalnym, 76% – organizacjom pozarządowym, 49% – lokalnym przedsiębiorcom. Dla porównania władzom lokalnym ufa 68% Polaków, tzw. dużym przedsiębiorcom – 42%, PCK (jako organizacji pozarządowej) – 79% [Wciórka 2008]. Badania wykazały, iż w łódzkich LGD przedstawicielom sektora gospodarczego ufa się w najmniejszym stopniu, nawet jeśli zgodzili się zaangażować w działalność non-profit, jaką jest partycypowanie w pracach LGD. Zgodnie ze statystykami, na poziomie kraju najsłabiej w LGD reprezentowany jest sektor gospodarczy¹⁸. Wydaje się więc, iż nieufność w stosunku do przedstawicieli biznesu była powodem przyjmowania w łódzkich LGD taktyki „minimum udziału” przedstawicieli tego sektora w strukturze.

Z rozkładu odpowiedzi na pytanie: Czy, ogólnie rzecz biorąc, uważa Pan(i), że: 1) większości ludzi można zaufać, 2) większości ludzi nie można zaufać? – wynika, iż 65% respondentów LGD cechuje się uogólnionym zaufaniem społecznym. Warto dodać, iż w 2008 roku podobnego zdania było zaledwie 26% Polaków [Wciórka 2008].

Po dokonaniu transformacji zmiennych, składających się na komponent zaufania, obliczono jego średnią wartość. Na skali trójstopniowej¹⁹ wyniosła ona 1,38. Zatem liderzy LGD z województwa łódzkiego cechują się nieco większą niż średnia wartością komponentu zaufania. Należy przy tym dodać, iż wśród wyróżnionych zmiennych społeczno-demograficznych, takich jak: wiek, wykształcenie oraz zmienna zakorzenienia lokalnego, jedynie wiek różnicował poziom komponentu zaufania. Im starszy wiek respondenta, tym większa średnia wartość komponentu. Najstarsi respondenci (63–73 lata) w 82% cechowali się największą wartością komponentu (tabela 1). Wśród respondentów w wieku 52–62 lata ten odsetek spadł do 67%. W niższych grupach wiekowych wzrasta liczba badanych, których wartość komponentu zaufania można określić jako przeciętną. W najmłodszej grupie wiekowej największy jest odsetek respondentów cechujący się niskim poziomem komponentu zaufania (20%) – tabela 1.

¹⁸ Sektor gospodarczy stanowił w czasie realizacji schematu II PPL+ 17% składu LGD. Najliczniej reprezentowani byli przedstawiciele sektora NGO – 46% [Knieć i Hałasiewicz 2008, s. 40].

¹⁹ Wyrażonej jako: 0 – niski poziom komponentu, 1 – średni poziom komponentu, 2 – wysoki poziom komponentu.

TABELA 1. Wartość komponentu zaufania kapitału społecznego w grupach wiekowych [%]

Wiek respondenta [lata]	Poziom komponentu			Suma [%]
	0 – niski	1 – średni	2 – wysoki	
73–63	9,10	9,10	81,80	100
62–52	5,10	28,20	66,70	100
51–41	12,50	33,90	53,60	100
40–30	14,00	51,10	34,90	100
29–19	20,00	53,30	26,70	100

Źródło: Obliczenia własne.

WARTOŚCI KIERUJĄCE DZIAŁANIEM LIDERÓW LGD

Członków łódzkich LGD można uznać za lokalnych patriotów. Są to osoby, które w 80,6% czują się związane z miejscem zamieszkania, nie chcą go opuszczać, w 89,3% uczestniczyli w ostatnich wyborach samorządowych, 94,6% badanych zna kulturę lokalną – uczestniczy w różnych wydarzeniach związanych z jej promowaniem, a 83,3% jest gotowych wesprzeć jej rozwój za pomocą własnych środków finansowych. Utożsamienie się respondenta ze stwierdzeniem: „Obecnie należy być wrażliwym i gotowym do pomocy innym ludziom”, uznano za wskaźnik gotowości niesienia pomocy innym. Deklarację taką złożyło 89% badanych. Zdecydowana większość badanych (79,4 %) przed przystąpieniem do grupy działała społecznie na rzecz współmieszkańców angażowała się w różne inicjatywy organizowane przez inne osoby/institucje (46,7%), zgłaszała potrzeby realizacji jakiegoś przedsięwzięcia na rzecz mieszkańców gminy do lokalnych instytucji (40,6%), była członkiem w organizacji pozarządowej działającej na rzecz mieszkańców gminy (38,8%)²⁰.

W czasie realizacji wywiadów swobodnych poproszono respondentów o dokładniejsze opisanie aktywności społecznej, podejmowanej przed przystąpieniem do LGD. Przyjęto, iż aktywność ta, oprócz działalności w sektorze organizacji pozarządowych²¹, obejmować również będzie wolontariat²² i filantropię²³. Wśród 38 respondentów – członków LGD, które powstały na skutek wdrażania schematu

²⁰ Respondenci mogli wskazać kilka odpowiedzi zawartych w kafeterii, w związku z czym odsetki odpowiedzi nie sumują się do 100%.

²¹ Definicję organizacji pozarządowej przyjęto zgodnie z art. 3, pkt 2 Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z dnia 29 maja 2003 r.), zgodnie z którym: „Organizacjami pozarządowymi są, niebędące jednostkami sektora finansów publicznych, w rozumieniu przepisów o finansach publicznych, i niedziałające w celu osiągnięcia zysku, osoby prawne lub jednostki nieposiadające osobowości prawnej utworzone na podstawie przepisów ustaw, w tym fundacje i stowarzyszenia, z zastrzeżeniem ust. 4”²¹. Nawiązując do owego zastrzeżenia, nie zaliczono do organizacji pozarządowych: partii politycznych, związków zawodowych, organizacji pracodawców, samorządów zawodowych, fundacji, których jedynym fundatorem jest Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego, klubów sportowych będących spółkami.

²² Przyjęto definicję Stowarzyszenia Centrum Wolontariatu, zgodnie z którą: „Wolontariat to bezpłatne, dobrowolne, świadome działanie na rzecz innych, wykraczające poza więzi rodzinno-koleżeńsko-przyjacielskie” [Herbst i Gumkowska 2007, s. 4].

²³ „Filantropia to działalność osób bądź instytucji, polegająca na bezinteresownym udzielaniu pomocy finansowej lub materialnej potrzebującym. Filantropia bywa używana wymiennie ze sformułowaniami dobroczynność lub działalność charytatywna” [Herbst i Gumkowska 2007, s. 4].

I PPL+, zaledwie 7 osób wcześniej nie działało społecznie. Wśród 31 badanych 12 respondentów wskazało na aktywność niezwiązaną z uczestnictwem w sformalizowanych strukturach, a sprowadzającą się do partycypowania w organizacji wydarzeń lokalnych typu dożynki, festyny, ale również do innych form działania, takich jak pomoc hospicjum czy prowadzenie strony internetowej („To była współpraca z urzędem gminy, współpraca związana z działalnością kulturalno-oświatową i sportową na terenie gminy, czyli: kluby sportowe, imprezy sportowe, imprezy kulturalne”). Do tej grupy należały również osoby (w liczbie 9), które wspominały o aktywności społecznej poza godzinami pracy, związanej jednakże z wykonywaną rolą radnego, wójta, sekretarza gminy czy doradcy rolnego.

Pozostali respondenci (19 osób) wskazywali głównie na aktywność sformalizowaną, jak działalność w stowarzyszeniu (5 respondentów). Były to organizacje działające na rzecz: promocji i rozwoju gminy, opieki nad osobami niepełnosprawnymi, aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych, wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, propagowania kultury lokalnej. Dwie osoby podkreśliły przy tym, iż ich doświadczenia dotyczyły nie tylko aktywnego członkostwa w już działających strukturach, ale także inicjowania i formalizowania nowych „I tutaj w pewnym momencie ja z kilkoma osobami troszeczkę się edukowaliśmy w dziedzinie pozyskiwania środków zewnętrznych no i tak rozpoczęły się pierwsze projekty. Zdecydowaliśmy się powołać w grupie przyjaciół, dobrych znajomych, ludzi z pewnymi kompetencjami i kwalifikacjami stowarzyszenie.” Trzech respondentów przed przystąpieniem do LGD było członkami fundacji. W dwóch przypadkach były to fundacje posiadające za główny cel wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży z obszarów wiejskich. W trzecim fundacja realizowała zadania z zakresu ochrony zabytków kolejnictwa. W sumie 8 respondentów działało w stowarzyszeniach i fundacjach o celach zbieżnych z najczęściej obieranymi przez wiejskie organizacje pozarządowe²⁴. Należą do nich: sport, turystyka, rekreacja, hobby; edukacja i wychowanie; rozwój lokalny; kultura, sztuka; oraz usługi socjalne i pomoc społeczna [Hałamska 2008]. Sformalizowana aktywność jednej respondentki polegała na pracach w Komitecie Rodzicielskim. Jedna osoba była członkiem Związku Harcerstwa Polskiego, jedna brała udział w pracach komitetu społecznego, jeden respondent należał wcześniej do koła wędkarskiego, inny był (i jest) członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej. Jako społeczną aktywność 6 spośród 19 osób ze „starych” LGD nazwało swoją działalnością formalną w związkach zawodowych (rolników, nauczycieli) oraz partiach politycznych. Pięciu z nich wskazywało także na inne formy aktywności (równocześnie lub w innym momencie swojego życia), które wpisywały się w definicję wolontariatu czy filantropii.

²⁴ Zgodnie z International Classification of Non-Profit Organizations wyróżnia się 14 obszarów działalności non-profit: 1) kultura i sztuka, 2) sport, turystyka, rekreacja, hobby, 3) edukacja i wychowanie, 4) badania naukowe, 5) ochrona zdrowia, 6) rozwój lokalny, 7) usługi socjalne, pomoc społeczna, 8) rynek pracy, aktywizacja zawodowa, 9) ochrona środowiska, 10) prawo, prawa człowieka, działalność polityczna, 11) wsparcie dla instytucji, NGO, inicjatyw obywatelskich, 12) działalność międzynarodowa, 13) religia, 14) sprawy zawodowe, pracownicze, branżowe [Hałamska 2008, s. 49].

Aktywni społecznie byli również członkowie tych LGD, które nie powstały na skutek realizacji schematu I PPL+. Spośród 13 respondentów tylko trzech nie działało społecznie w przeszłości. Działalność trzech przebiegała w ramach struktur niesformalizowanych, siedmiu w ramach sformalizowanych, takich jak: organizacje pozarządowe (4 respondentów), Ochotnicza Straż Pożarna (respondentów), samorząd studencki (1 respondent).

Konkludując, można powiedzieć, iż łódzkie LGD są tworzone przez ludzi aktywnych nie tylko zawodowo, ale też społecznie. Analiza przyczyn, które skłoniły badanych ze „starych” LGD do zaangażowania w ich funkcjonowanie, wskazuje jednak, iż 22 osoby stały się członkami tych grup z uwagi na zewnętrzne uwarunkowania, takie jak: zatrudnienie w Urzędzie Gminy²⁵, zatrudnienie w instytucji publicznej działającej na terenie gminy, sprawowanie funkcji publicznej (radny, wójt)²⁶, odbywanie stażu w LGD, działalność w OSP.

Decyzja o członkostwie 16 pozostałych respondentów z LGD, powstałych na skutek wdrożenia schematu I PPL+, była ich indywidualną decyzją, motywowaną możliwością pracy społecznej na rzecz mieszkańców gminy.

Członkowie „nowych” LGD, ujawniając swoje powody uczestnictwa w grupach, wskazywali głównie dwa: zatrudnienie w urzędzie gminy i oddelegowanie do członkostwa w LGD – ten powód wskazało 6 na 13 respondentów („No nie czarujemy się (...) ze względu na pracę. Wiadomo, stanowisko służbowe”) oraz indywidualną decyzję o przyłączeniu się do grupy, najczęściej po pierwszym spotkaniu informacyjnym na temat LEADER²⁷ – respondenci twierdzili, że chcieli pomóc mieszkańcom, zrobić coś na rzecz swojej gminy, korzystając ze swojego potencjału²⁸.

Czy członkostwo w LGD niejako „wymuszone” rolą zawodową można uznać za autentyczny przejaw chęci współdziałania na rzecz obszaru tworzącego partnerstwo i mieszkańców wszystkich gmin wchodzących w jego skład? Biorąc pod uwagę fakt, iż w województwie łódzkim inicjatorem powstawania LGD były wyłącznie władze samorządowe gminy, nie dziwi to, iż członków struktury poszukiwano głównie wśród pracowników urzędów gmin, najczęściej osób, któ-

²⁵ Przykładowa wypowiedź: „No, też troszeczkę właśnie w związku z pełnioną funkcją, bo tutaj podjęliśmy decyzję, że gmina w ogóle przystąpi do tej lokalnej grupy działania i Rada Gminy tak jakby desygnowała, prawda, miała prawo desygnować dwóch członków spośród Urzędu, Samorządu, no i między innymi ja zostałam, jako obstawiona do tej lokalnej grupy działania.”

²⁶ Przykładowa wypowiedź: „No, jako przewodniczący Rady Gminy uznaliśmy z wójtem, że powinniśmy mieć to wszystko na uwadze, po prostu żeby kontrolować, żeby móc wdrożyć naszą gminę, żeby wykorzystywać pieniądze z tej racji, pewne profity, pewien osiągać rozwój wsi i tak dalej”.

²⁷ Przykładowa wypowiedź: „Zostałem zaproszony na spotkanie takie informacyjne i zgodziłem się zostać członkiem grupy. To jest jakby pierwszy motyw, a drugi to jakby chęć budowania i działania na rzecz mieszkańców, rozwoju gminy. Przede wszystkim to”. W opinii innej respondentki: „Razem z koleżanką zgłosiłyśmy taki pomysł, ze względu na to, że ona skończyła studia podyplomowe właśnie z funduszy europejskich, ogólnie z wprowadzania czegoś takiego, no i... postanowiłyśmy połączyć siły. Przyszłyśmy tutaj do gminy zgłosić swój pomysł, no i wyszło tak, że zostaliśmy zaproszone na te warsztaty w ramach Lidera+, w ramach tej LGD, i później potoczyło się to tak, jak się potoczyło. I zostaliśmy członkami”.

²⁸ Przykładowa wypowiedź: „Od początku interesowało mnie takie działanie jakby na rzecz mieszkańców. W sensie pomocy tym ludziom, no nie ukrywam, że mieszkającym na obszarach wiejskich. Jest to ciężkie życie. To znaczy przede wszystkim ludziom, tym trzeba wiele... oświe-

re w przeszłości działały już społecznie. Należy jednak dodać, iż 96,4% respondentów zadeklarowało chęć dalszego funkcjonowania w LGD, co świadczy o tym, iż nowa rola społeczna została przez nich zaakceptowana. Jednak zaledwie 65% badanych było przekonanych, iż działając w LGD reprezentuje interesy wszystkich gmin tworzących partnerstwo, 35% wprost zadeklarowało reprezentowanie w LGD interesów wyłącznie mieszkańców swojej gminy lub jednego z trzech sektorów. Mając na uwadze ideę partnerstwa – jedną z kluczowych zasad dla inicjatywy LEADER, ten fakt wydaje się co najmniej niepokojący. Może to świadczyć o niezrozumieniu przez tak duży odsetek „liderów liderów” zasad inicjatywy.

Podsumowując wątek rozważań, dotyczący komponentu wartości kapitału społecznego łódzkich LGD, należy dodać, iż jego średnia wartość mieszcząca się w granicach 0–2²⁹ wyniosła 1,43. Jest to wynik nieco większy od średniej wartości komponentu zaufania. I w tym przypadku zmienną, wpływającą na poziom tego komponentu, okazał się wiek (tabela 2).

TABELA 2. Wartość komponentu wartości kapitału społecznego w grupach wiekowych [%]

Wiek respondenta [lata]	Poziom komponentu [%]			Suma [%]
	0 – niski	1 – średni	2 – wysoki	
73–63	0,0	27,3	72,7	100
62–52	2,6	33,3	64,1	100
51–41	0,0	53,6	46,4	100
40–30	4,6	60,5	34,9	100
29–19	13,3	66,7	20	100

Źródło: Obliczenia własne.

Im starszy wiek respondenta, tym większa jest średnia wartość omawianej zmiennej. Badani w wieku 73–63 lata w 72,7% osiągnęli największe średnie wartości tego komponentu. Najmłodszy respondenci (29–19 lat) w największym odsetku (13,3%) cechowali się najmniejszymi średnimi komponentu wartości.

SIEĆ WSPÓŁPRACY ŁÓDZKICH LGD

Próbując zdiagnozować komponent sieci kapitału społecznego łódzkich LGD, tworzonej przez jej członków, odwołano się do deklaracji respondentów na te-

cić, może tak. Ta grupa w pewnym sensie stara się jak gdyby pomóc, że tak powiem, wejść do takiego lepszego świata tym ludziom, większego rozwoju. No, dostęp do wszelkich, no... trudno jest mi tak powiedzieć, ale... dostęp tych ludzi na obszarach wiejskich jest trochę, że tak powiem, do tyłu, że tak powiem, niż w miastach. I tego się nie da ukryć. Te imprezy chociażby też w jakimś stopniu dają tym ludziom... może mają większe zaufanie do tych władz lokalnych. Też to promowanie naszych terenów regionalnych, mieszkamy na pięknych terenach, to na pewno... uświadomienie im, że mogą te tereny wykorzystać. Że mogą zdobyć miejsca pracy, że mogą zarobkować. No, trzeba ich uświadomić w jakiś sposób. Bo oni podchodzą bardzo sceptycznie do takiego, powiedzmy, powiedzenia: słuchajcie, róbcie coś z tymi terenami, bo one są naprawdę piękne. Ale trzeba im pokazać taką drogę”.

²⁹ Przy obliczaniu średniej wartości zmiennej komponentu wartości zastosowano analogiczną procedurę jak przy obliczaniu średniej wartości komponentu zaufania. Podobnie 0 oznacza niski poziom komponentu, 1 – średni, przeciętny, natomiast 2 – wysoki.

mat partycypowania w procesach decyzyjnych grupy. Około 52% badanych ze „starych” LGD stwierdziło, iż w czasie realizacji schematu II brało udział w podejmowaniu ważnych dla funkcjonowania grupy decyzji. Aż 31% nie miało zdania w tej sprawie. Pozostali wskazywali, iż zawsze ważne decyzje były podejmowane przez zarząd LGD, którego nie są członkami. Należy dodać, iż zdecydowana większość wszystkich respondentów (zarówno należących do „starych” LGD, jak i „nowych”, czyli tych, które nie wdrażały schematu II PPL+) cechuje się średnim bądź wysokim poziomem podmiotowości (wyrażonym w postaci przekonania o samodzielnym kreowaniu własnego życia, posiadaniu nad nim kontroli). Bardzo wysokim poziomem podmiotowości cechowało się 52,1% ogółu respondentów, poziomem średnim – 46,1%, poziomem niskim – zaledwie 1,8%. Tym niemniej zakładano, iż liderzy LGD, jako osoby odpowiedzialne za proces zmiany społecznej, podejmujące aktywność w tym zakresie (zarówno związaną z działalnością społeczną w ramach struktury, jak i poza nią), będą cechować się w większym odsetku najwyższym poziomem podmiotowości.

Mimo iż 35% respondentów jest zainteresowanych głównie działaniem na rzecz mieszkańców swojej gminy bądź sektora, który reprezentuje, aż 93,4% ogółu badanych stwierdziło jednocześnie, iż: „Wszyscy członkowie LGD powinni ze sobą współpracować na rzecz rozwoju gmin tworzących partnerstwo, niezależnie od tego, jaki sektor reprezentują (społeczny, publiczny, gospodarczy)”. Ta wypowiedź może świadczyć o niewielkim prawdopodobieństwie powstawania konfliktów w LGD na tle podziałów między sektorami.

Członkowie LGD, realizujący schemat II, mogli szczególnie intensywnie kształtować sieć współpracy w ramach odbywających się spotkań. Ponad 56% ich ogółu uczestniczyło w formalnych spotkaniach grupy zawsze lub często, 5,4% – czasami, natomiast 7,2% – rzadko³⁰. Żaden z respondentów nie wskazał na brak uczestnictwa w spotkaniach grupy. Badacze spodziewali się, iż liderzy „przodownicy” zdecydowanie w większym odsetku będą deklarować częste uczestnictwo w spotkaniach LGD. Warto dodać, iż z wywiadów swobodnych przeprowadzonych z członkami grup, które nie wdrażały schematu II, wynikało, iż ich funkcjonowanie (oczywiście tych, które miały za sobą proces rejestracji w KRS) opierało się na spotkaniach kilku liderów wchodzących w skład zarządu.

W badaniu założono, iż współpraca w LGD będzie bardziej efektywna, jeśli wiązać się będzie z podstawową znajomością jej członków zasad programu, procedur prawnych i finansowych, związanych z jego wdrażaniem. Zakładano, iż liderzy LGD właśnie taką znajomość będą wykazywać. Tymczasem jedynie 54,2% deklarowało, iż taką wiedzę posiada i że jest ona niezbędna do prawidłowego funkcjonowania LGD. Reszta była przeciwnego zdania, uznając iż: wystarczy, gdy tylko kilku członków LGD zna się na tym (26,3%), zawsze można polegać na zatrudnionych z zewnątrz specjalistach (20,4%), wystarczy, gdy jedna osoba z LGD posiada taką wiedzę (0,6%).

³⁰ Pozostałych respondentów pytanie nie dotyczyło.

Średnią wartość komponentu sieci kapitału społecznego w grupie członków LGD, mieszczącą się w przedziale 0–2, oszacowano na 1,14. Jest to najmniejsza wartość spośród trzech analizowanych komponentów, co oznacza, iż proces budowy sieci LGD wymaga zdecydowanie więcej czasu. O ile członkowie LGD do grupy wnoszą kapitał indywidualny w postaci zaufania społecznego czy wartości wpływających na zaangażowanie w pracę społeczną, o tyle jeszcze w stosunkowo krótkim okresie nie mieli okazji, a może i chęci, partycypować w procesach decyzyjnych grupy, brać udziału w spotkaniach, współdziałać chociażby przy wdrażaniu projektów. Na pewno „zwolnienie” z obowiązku znajomości prawnych i finansowych zasad inicjatywy LEADER tej partycypacji nie ułatwi. Warto dodać, iż nie stwierdzono przy tym żadnej zależności pomiędzy zmiennymi niezależnymi, takimi jak: wiek, wykształcenie, zakorzenienie lokalne członków LGD, a utworzoną zmienną zależną – komponentem sieci kapitału społecznego.

WNIOSKI

Za pomocą badań odpowiedziano na pytanie, kim są i jaki potencjał stanowią dla LGD ich członkowie. Są to liderzy wiejskich społeczności: osoby dobrze wykształcone, z doświadczeniem w pracy zawodowej i społecznej, kierujący się w swoim działaniu, można rzec, wartościami kolektywnymi – chęcią niesienia pomocy innym. Zastanawiający jest jednak sam proces „wyłaniania ich przywództwa”. Fakt, iż w województwie łódzkim samorząd wiódł prym w pozyskiwaniu środków na wdrożenie schematu I, można interpretować w różny sposób: po pierwsze wskazując na słabość wiejskich organizacji pozarządowych (pomiotów, które nie były w stanie sprostać wymogom refinansowania inicjatywy), po drugie, wskazując na brak zainteresowania przez te organizacje trudną do wdrożenia (i rozliczenia) inicjatywą. Władze gmin, odpowiadając za wdrożenie schematu I, którego efektem miało być utworzenie LGD, wywierały wpływ na skład struktur, prowadząc opisany proces wyłaniania liderów społecznych, którzy będą w nie zaangażowani. Sądzone, iż średnie wartości komponentów będą oscylować wokół możliwie najwyższych. Tymczasem „liderzy liderów” okazali się cechować przeciętnymi średnimi wartościami komponentów zaufania, wartości i sieci. Wydaje się, iż uzyskany obraz świadczy o przynależności liderów LGD do mieszkańców łódzkich wsi, cechujących się, jak wspomniano, relatywnie niskim poziomem kapitału społecznego. Uzyskane wyniki badań raczej potwierdzają przypuszczenie, iż w grupie tej działają rzeczywiście ich liderzy. Proces wdrażania inicjatywy LEADER trwa w Polsce od 2005 roku, a LGD stanowią partnerstwa, w ramach których reprezentanci trzech sektorów uczą się zaufania do siebie, kształtują wartości, służące efektywnej współpracy, wypracowują jej zasady. Ten proces wymaga czasu dłuższego niż dwa schematy, tym bardziej, iż aż 11 LGD nie miało możliwości ich wdrożyć. Nieco większe niż przeciętne średnie wartości komponentów kapitału społecznego łódzkich LGD, którego nośnikami są ich członkowie, dają nadzieję, iż polska wieś i społeczności obszarów wiejskich, za kilka, kilkanaście lat, odczują pozytywne skutki wdrażania programu LEADER+ w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

- Ardanowski J., 2005: *Czy można zmienić wieś bez udziału jej mieszkańców?* W: *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*. Red. J. Wilkin. Fundusz Współpracy, Warszawa.
- Borek T., Falkowski J., Giejbowicz E., Janiak K., Pośrednik A., Zielińska M., 2006: *Inicjatywa Leader – pierwsze doświadczenia i szanse rozwoju*. Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa.
- Czapiński J., 2007: *Kapitał społeczny*. W: *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*. Red. J. Czapiński, T. Panek. Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Fedyszak-Radziejowska B., 2006: *Kapitał ludzki i społeczny polskiej wsi*. W: *Wieś Polska 2006. Raport o stanie wsi*. Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa.
- Gumkowska M., Herbst J., 2006: *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2006*. Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa.
- Halamska M., 2008: *Wiejskie organizacje pozarządowe. Wprowadzenie*. W: *Wiejskie organizacje pozarządowe*. Red. M. Halamska. IRWiR PAN, Warszawa.
- Halamska M., 2009: *Zasoby własne wsi a zewnętrzne programy rozwoju. Na przykładzie zależności kapitał społeczny – PP LEADER+*. „Wieś i Rolnictwo” 3: 9–28.
- Herbst J., Gumkowska M., 2007: *Wolontariat, Filantropia i 1%. Raport z badań 2006*. Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa.
- Knieć W., Hałasiewicz A., 2008: *LEADER. Budowanie potencjału społecznego*. FAPA, Warszawa.
- Putnam R., 2008: *Samotna gra w kregle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Starosta P., Frykowski M., 2008: *Typy kapitału społecznego i wzory partycypacji obywatelskiej w wiejskich gminach centralnej Polski*. W: *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*. Red. M. Szczepański. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Trutkowski C., Mandes S., 2005: *Kapitał społeczny w małych miastach*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Wciórka B., 2008: *Zaufanie społeczne w latach 2002–2008. Komunikat z badań*. CBOS, Warszawa.

THE POTENTIAL OF SOCIAL CAPITAL OF LOCAL ACTION GROUPS OF ŁÓDZKIE VOIVODESHIP

Abstract. The implementation of a multifunctional and sustainable model of development of rural areas means a process of social change. The subject of that change are the residents of rural areas. The network of co-operation, the will to co-operate and the level of trust that characterise them and that constitute the components of social capital determine the chances for the introduction of assumptions of the paradigm of renewal. Local action groups formed, for instance, within the framework of the LEADER+ programme and their potential may become a factor stimulating or – in the areas that are socially more active, supporting the co-operation of the rural population. The problem discussed in the article relates, therefore, to the potential of the social capital of Local Action Groups from the Łódzkie voivodeship. The purpose of the article is the presentation of results of empirical studies covering the components of that capital: trust, values and networks.

Key words: Programme LEADER, local action groups, multifunctional development, sustainable development, social capital